

Kahramanmaraş Depremlerinde Adli Hemşirelik Hizmetleri: Geleneksel Derleme

Mehtap SÖNMEZ ¹, Feyza NAZİK ²

ÖZ

Afetler; deprem, salgın gibi toplumsal yıkımlara yol açabilen olağanüstü olaylar olarak tanımlanabilir. Örneğin ülkemizde yaşanan son depremlerde yaralanmalara bağlı hastanelerde bir yığılma olmuş ve sağlık bakım hizmetlerine olan ihtiyaç artmıştır. Hemşireler afetlerde sağlık bakım hizmetlerinin sunulmasında en fazla ihtiyaç duyulan insan kaynağı olarak yer almaktadır. Türkiye’de yaşanan 6 Şubat depremi sonrası akut dönemde hastanelerde yaşanan önemli bir sorunda hastaneye gelen hasta/yaralıların ve ölen depremzedelerin kayıt altına alınması, kimlik tespitlerinin yapılması, kimsesiz çocuk ve yaralıların kayıt ve tespiti, değerli eşyaların alınması işlemlerinde görev yapacak personelin bulunmamasıdır. Adli hemşirelik hizmetleri kapsamında bulunan bu hizmetlerin hastanelerde istihdam edecek adli hemşirelik alanında eğitim almış hemşireler tarafından yürütülmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacı depremlerde adli hemşirelik hizmetleri ile ilgili geleneksel bir derleme hazırlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Adli hemşirelik; hastane; deprem; hemşirelik hizmetleri; depremzede.

Forensic Nursing Services in Kahramanmaraş Earthquakes: A Traditional Review

ABSTRACT

Disasters; It can be defined as extraordinary events that can lead to social destruction such as earthquakes and epidemics. For example, in the recent earthquakes in our country, there has been a backlog in hospitals due to injuries and the need for health care services has increased. Nurses are the most needed human resource in the provision of health care services in disasters. An important problem experienced in hospitals in the acute period after the February 6 earthquake in Turkey is the lack of personnel to take part in the registration of the sick and injured and the deceased earthquake victims, their identification, and the removal of valuables. It is important that these services, which are within the scope of forensic nursing services, are carried out by nurses trained in forensic nursing who will be employed in hospitals. The aim of this study is to prepare a narrative review on forensic nursing services in earthquakes.

Keywords: Forensic nursing; hospital; earthquake; nursing services; earthquake victim.

GİRİŞ

Afetler; deprem, salgın gibi toplumsal yıkımlara yol açabilen olağanüstü olaylar olarak tanımlanabilir. Doğal afetlerin insan sağlığı üzerindeki etkilerinin sistematik olarak gözlemlenmesi, hem afetlerin sağlık üzerindeki etkileri hem de afetlerin önlenmesi ve baş edilmesinde izlenecek yolların belirlenmesi açısından ayrıca önemlidir. Afet bölgelerinde yaşayan bireylerin afetlerden en az düzeyde etkilenmelerini sağlamak için afet öncesi yönetim planlarının hazırlanması, afet sırası ve sonrasında da hazırlanan planların uygulanması gerekmektedir (1). Hemşireler tarih boyunca savaş, deprem, sel, yangın ve salgın hastalıklar gibi felaketlerde aktif olarak çalışan sağlık çalışanlarıdır. Modern hemşireliğin gelişmesi de afet durumlarında verilen hemşirelik hizmetleri ile oluşmuştur (2). Hemşireler afetlerde oluşan sağlık tehlikeleri ve yaşamı tehdit eden travmaları en aza indirmek amacıyla, afet süreci boyunca sağlık hizmetlerinin yönetimi, sürdürülmesi ve bakım vermede görev alırlar (3). Türkiye’de afet hemşireliği kavramı halk sağlığı hemşireliğinin alt disiplini olarak yer almakta ve afetlerde hemşirelerin görevlerine ilişkin bilinen bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak 2011 yılında Resmi gazetede yayımlanan Hemşirelik Yönetmeliğinde yer alan maddeye göre hemşire afet durumlarında diğer ilgili birimlerle koordineli çalışıp, iş birliği ve acil planlama yapar, bu uygulamaların yürütülmesi kapsamında ekiplerin oluşturulması ve protokollerin geliştirilmesinde görev aldığı bildirir (4).

1Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Halk Sağlığı Hemşireliği AD., Kahramanmaraş, Türkiye,
2Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Bingöl, Türkiye,

Sorumlu Yazar / Corresponding Author Mehtap SÖNMEZ, e-mail: mehtapomac@gmail.com
Geliş Tarihi / Received: 26.04.2024, Kabul Tarihi / Accepted: 12.12.2024

Aile hekimliği uygulama yönetmenliğinde ise 'aile sağlığı elemanları, olağanüstü durumlarda afet planları doğrultusunda, ilgili birimlerle iş birliği içinde acil planlamaları yapar, protokol geliştirir ve gerekli durumlarda uygulamaya koymak için ekip hazırlar' olarak afetlerde hemşirelik rolleri tanımlanmaya çalışılmıştır. İlâveten hemşireliğin önemli görevlerinden biri hasta veya yaralının kayıt işlemlerinin yapılması, tıbbi öykünün alınması ve yapılacak müdahalelerin kayıt altına alınarak yakınlarına veya hastanın kendisine bilgilendirmelerin yapılmasıdır. Türkiye' de yaşanan 6 Şubat depremlerinde 11 il ve yüzbinlerce insan etkilenmiştir. Bu illerde hastanelere başvuran yaralıların kayıt işlemleri, kimlik tanımlanması, kimsesiz ve bilinci açık olmayan hasta ve çocukların tanı ve tedavi işlemleri süresinde aksamalar meydana gelmiş, binlerce yaralının hastaneye aynı anda akın etmesi bu sorunları daha da kaotik hale getirmiştir. Depremde travma geçiren ve tedaviye ihtiyacı olan depremzedelerin yoğunluğu nedeni ile kimliklendirme ve kayıt işlemlerinin yapılamaması önemli sorunların oluşmasına neden olmuştur (5). Yaralıların tanımlanması, kimliklendirilmesi gibi adli kapsamda bulunan hemşirelik hizmetleri, afetlerde ihtiyaç duyulan adli hemşireliğin önemini göstermektedir.

Adli hemşirelik, hemşireliğin bakım sürecini içeren travmatik durumlar, şiddet, suç, insan ticareti, afetler ve etik-yasal durumlar yaşamış birey, grup veya topluluklara vicdan ve kültüre duyarlı bakım sağlayan gelişmekte olan bir bilim ve sanat dalıdır (6-8). Küresel hemşireliğin gelişmekte olan bir uzmanlık alanı olup, kapsamı ise temel hemşirelik bakımı, yasal-polis hizmetleri ve adli bilimler arasındaki keşişme noktasında yer alan, adli durumlar yaşamış veya ölü bireyler için doğrudan ve dolaylı bakım konuları ile hemşireliğin adli bilimleri kapsamında öğretim, yönetim ve araştırmayı içermektedir (6). Bu doğrultuda, afetlerde hemşirelik hizmetlerinin diğer bir alanı güvenlik ve sosyal adaleti sağlamak için kimlik tespit işlemleri, izleme, değerlendirme/tanımlama, veri toplama, kanıt ve adli belgeleme/kayıt ilkelerine dayanmaktadır (8-10).

Dünyada ilk defa 1980'lerde Burgess'in çalışmaları ve Lynch tarafından önerilen Adli Hemşirelik Bilimi için entegre uygulama kavramsal modeli geliştirilmiştir (8,9). Amerikan Adli Bilimler Akademisi (AAFS) tarafından 1991 yılında Adli hemşirelik, adli bilimler disiplinine ait uzmanlık alanlarından biri olarak kabul edilmiştir. 1992 yılında ise 72 hemşirenin katıldığı bir toplantıyla Uluslararası Adli Hemşireler Birliği (IAFN) kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Adli hemşirelik alanında çalışmalar yapılmaya başlanmış ve güncellemeler IAFN tarafından yürütülmüştür. IAFN, hemşireliğin sosyal, kültürel, politik, ekonomik ve felsefi bağlamına ve kurulduğu her ülkenin hukuk sistemine uygun olarak adli hemşirelik uygulama kapsamının ve standartlarının genişletilmesini teşvik etmiştir (8,9,10).

Türkiye' de Adli hemşirelik ilk olarak Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı tarafından kurulmuştur. Kurulan Adli hemşirelik birimi; Hemşire, hemşire-hukukçu ve çocuk gelişim uzmanlarından oluşarak adli hemşireliğin gelişimine temel olmuştur. İlâveten Adli Bilimciler Derneği ve Hacettepe Hemşirelik Yüksek Okulu'nun katkılarıyla 2004 tarihinde "I. Adli Hemşirelik" kursu düzenlenmiştir. Bu kurslar adli

hemşirelik sertifikası almak isteyen ve bu alanda çalışan tüm hemşireler için düzenlenmeye devam etmektedir (11). 2008 yılında Marmara üniversitesi tarafından adli hemşirelik ana bilim dalı yüksek lisans programı kurulmuştur. Özel ve kamu üniversitelerinin de adli hemşirelik alanında yüksek lisans programları açılmaya devam etmektedir (11).

Afet sonrasında ilk 24 ve 72 saat yardımlar ulaşana kadar kritik saatler olarak değerlendirilir. En son ülkemizde yaşanan ve asrın felaketi olarak adlandırılan depremlerde adli hemşirelik kapsamında yer alan hizmetlerin yürütülmesi ve sürdürülmesi birçok nedenden dolayı mümkün olamamıştır. Hastanelerde depremzedelerin kimlik tespiti, kayıt işlemleri, aile yakınları ile iletişim, kimsesiz çocukların belirlenmesi, değerli eşyaların saklanması gibi akut dönemde ortaya çıkan bu problemlerin koordinasyonu ve bu görevleri yerine getirecek sorumluların olmaması karmaşık hale gelen sağlık kurumlarını daha da karmaşık hale getirmiştir. İlâveten depremzedelere müdahale eden hekim ve diğer sağlık profesyonellerinin etik ilkeler ve hukuka uygun müdahale çerçevesinde hastaya sağlık hizmeti sunmaları gerekliliği bulunmaktadır. Yoğun ve kaotik bir ortamda hukuki ve mesleki bir sorumluluk olan depremzede ve ölenlerin kimlik tespiti, kayıt işlemleri, yapılan müdahalelerin kayıt altına alınması, kimsesiz 18 yaş altı depremzedelerin tespiti, depremzede ve ölümlerin değerli eşyalarının teslim alınması ve saklanması gibi adli tıp alanına giren hizmetlerde sorunlar yaşandığı bilinmektedir (5,12).

Bu çalışmanın amacı deprem gibi büyük afetlerde adli hemşirelik kapsamını belirlemek amacıyla bir literatür taraması yapmaktır. Hemşirelik alanında adli hemşireliğin çalışma alanlarını göstererek afetlerde bir istihdam alanı olarak bu alanda yapılacak çalışmalara bilgi sunmaktır.

Afetlerde Hemşirelik hizmetleri;

Hemşirelik mesleği, afetlerin olumsuz etkileriyle başa çıkmada kritik bir rol oynamaktadır (13). Afetlerde görev alan hemşirelerin karar verme, uygulama, planlama süreci içerisindeki yetkinlikleri hemşirelik hizmetlerinin kalitesini ve hasta güvenliğini doğrudan etkiler. Afet hemşireliği; sahada arama, kurtarma, triyaj ve afetzedelerin tanımlanması, yaralı afetzedelerin bakımı, sevk işlemleri, bakıma yönelik gereksinim ve öncelik belirleme, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, psikososyal destek, sığınakları yönetme olarak geniş bir alana yayılan rol ve sorumluluklar olarak tanımlanmıştır (13,14). Bununla birlikte, hemşireler için bu rolleri yürütmek, değerlendirme, triyaj ve destek yöntemleri için kanıt dayalı bilgilere ihtiyacı vardır. Ayrıca, hemşirelerin her alanda yer alması, kurtarma, bakım, eğitim, danışmanlık ve yönetim hizmetlerinde yer almaları için afet yönetimi için tam olarak eğitilmeleri ve hazırlanmaları gerekir (14). Afetlerde hemşirelik hizmetleri halk sağlığı hemşireliği kapsamında düşünülmekte ve toplumun sağlığını koruma, geliştirme ve kırılgan gruplara sağlık hizmeti sunma olarak özetlenmektedir. Hemşirelik yönetmeliğinde ve aile hekimliği yönetmeliklerinde yer alan bilgiler de bu doğrultudadır.

Adli hemşirelerin afetlerde görev alanları ve kapsamı;

Afetlerde yaralı ve afetzede sayılarının fazla olması, yaşanan afet nedeni ile sistemlerin çökmesi, bireyin kimlik tespitini zorlaştıran travmalar, afetzedenin akraba ve yakınlarının olmaması kimlik tespitini ve kayıt işlemlerini zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda adli tıp hekimi ve adli hemşireler tarafından adli yöntemler kullanılarak kimlik tespitlerinin yapılması bireylerin kayıt altına alınması ve hastanede bu görevleri yerine getirecek, alanında uzmanlaşmış hemşirelerin olması gerekliliği ortaya çıkmıştır (15).

Adli hemşireliğin kapsamı; mesleki yasal sorumluluklar, malpiraktisler, şiddet, diğer suçlar (ateşli silah yaralanmaları, cinsel suçlar, çocuk ihmal ve istismarı, ıslahevi ve cezaevleri sorunları, adli psikiyatri, toksoloji, emtomoloji gibi), antropoloji, ölüm, adli otopsi, felaketlerde zarar görenlerin kimliklendirilmesi, DNA incelemesi ve örnek alma gibi adli olayların incelenmesini içermektedir (16).

Adli hemşirelik süreci dört aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar; Mevcut durumun *tanımlanması*, adli durumun araştırılarak *planlama yapılması*, olayla ilgili bilgi, belge ve kayıtların toplanıp, gerekli hallerde bakım *uygulamalarının yapılması*, yapılan uygulamaların *değerlendirilmesi ve geribildirim sağlanması* olarak belirlenmiştir (7).

Kahramanmaraş depremleri sonrası adli hemşirelik alanı içerisinde yer alan ve depremin kapsadığı tüm illerde yaşanan temel sorunlar aşağıda listelenmiştir (5, 12, 17).

1. Depremzedelerin kimlik tespit işlemleri
2. Depremzedelere yapılacak tıbbi müdahale öncesi depremedeye ait eşyaların tespiti ve saklanması
3. Depremzede aile yakınları ile iletişim
4. Kimsesiz ve 18 yaş altı depremedelerin kayıtlarının tutulması ve adli mercilere bildirilmesi
5. Ölen depremedelerin kimlik tespiti
6. Ölen depremedelerin kayıt altına alınması
7. Ölen depremedelerin üzerindeki eşyaların tespiti ve saklanması
8. Ölen depremedelerin aile yakınları ile iletişim
9. Morg transferi ve ilgili makamlara bildirilmesi

SONUÇ VE ÖNERİLER

Depremde öncelik olarak bazı durumlarda kimlik tespiti ve kayıt işlemleri yapılamamıştır (12). Kimliksiz toplu ölü bedenler, çocuk, yaşlı ve özel gereksinimi olan kişilerin yakınlarının olmaması ve ihmal edilmesi, sağlık ve güvenlik hizmetlerinde yapı eksikliği gibi adli nitelikte durumlar ortaya çıkmaktadır. Yerel, bölgesel hatta ulusal yasalara uyma ihtiyacı, farklı iz türleri ve olayın soruşturma süreçlerinde görev alacak profesyonel ve adli bilimci sayısının azalması da hukuki sonuçlar doğurabilir (18). Nitekim 1999 yılındaki binlerce insanın öldüğü deprem felaketinden sonra da hayatını kaybeden veya zarar görenlerin tespitinde büyük sorunlar yaşandığı bilinmektedir (19). Literatürde 2023'te yapılan bir çalışmada, afetler bağlamında Adli Hemşireliğin yeterliliklerine ilişkin bilgilere yer verilmiş ve adli hemşireliğe olan ihtiyaç kapsamının belirlenmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. Bu çalışmada afet durumlarında Adli Hemşirelik yeterliliklerine ilişkin teknik ve bilimsel açıdan bilgi kaynaklarının haritalandırılması amaçlanmıştır (20).

Türkiye'de Hastane Afet ve Acil Durum Yönetmeliği'nde (Madde 18-1) afetlerde triyaj kartının kullanılması gerektiğini ifade etmektedir (21). Buradan da anlaşılacağı üzere triyaj görevlisi, depremede kayıt işlemlerini yürütmekle sorumludur. Ancak binlerce depremedenin hastanelere akın ettiği ve kayıt sisteminin çalışmadığı acil durumlarda adli tıp alanında çalışan profesyonel ekiplerce bu işlemlerin yürütülmesi gerekmektedir.

Hemşirelerin afete hazır oluşukları ile ilgili yapılan bir çalışmada hemşirelerin genel afete hazır olmalarına yönelik eğitim ve hazırlık algılarını etkileyen faktörlere yönelik girişimlerde bulunulması öngörülmektedir. Genel afet durumlarında çalışmanın bile zorlukları söz konusu iken adli hemşirelik gibi daha dramatik ve farklı bir alanda görev yapmaları ancak bu alanda branşlaşmış ve bu alanda eğitim almış hemşireler tarafından yürütülebilir (22).

Hemşireliğin Geleceği Komitesi, hemşirelerin bireysel, diğer meslekler arası ortaklık içinde ve çalışma alanlarında iletişim kurabilecek liderler olarak hizmet etmeye çağrılmasıyla, sağlıkta eşitliğin sağlanmasına yardımcı olmada önemli bir yere sahip olduğunu ifade eder. Bu durum hemşirelerin bazı alanlarda branşlaşmasının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir (23).

Afetlerde depremde hayatını kaybeden ve yaralıların adli kapsamda değerlendirilmeleri gerekliliği nedeni ile depremedelerin kimlik tespiti, kimsesiz depremedelerin belirlenmesi, eşyalar ve ölümlerin tespitleri gibi hukuki sorumluluk ortaya çıkacak durumlarda hemşirelik hizmetlerinin ayrı bir branş alanı olarak adli hemşirelik kapsamında olduğu görülmektedir. Özellikle kimlik tespiti yapılamayan bireylerin tanımlanması, kayıt altına alınması ve raporlanmasında yetersizlikler hastanelerde güvenlik açıklarına ve etik sorunlara yol açmıştır. Yakınlarını hastanede arayanlar, kimsesiz çocukların tespiti gibi durumlar için ortaya çıkabilecek sorunların en aza indirilmesi önemlidir. Bununla birlikte, hastalardan alınacak bilgiler ışığında hastaya müdahale etmek hastaya yapılan tedavi işlemlerinin kayıt altına alınması da hukuki problemleri de azaltacaktır. Türkiye'de yaşanan Kahramanmaraş depremleri sonrası kayıp çocuklar ve DNA eşleşmesi yapılamayan ölü depremedelerin bildirildiği bilinmektedir (12,17). Afetlerin üzerinden bir yıl geçmesine rağmen yakınlarının ölü bedenlerine dahi erişemeyen insanlar acı çekmektedir. Bildirilen kayıp çocuklar ve kimsesiz çocukların kayıtlarındaki sorunlarda bu alanda yetersizlikler olduğunu göstermektedir (5).

Sonuç olarak adli hemşirelik kapsamı değerlendirildiğinde afetlerde adli hemşirelere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Afetlerde bu alanda yetişmiş, adli hemşirelerin çalışması büyük karmaşık durumları önleyebileceği gibi ilerleyen süreçlerde ortaya çıkabilen hukuki sorunları ve etik ikilemleri de ortadan kaldıracaktır. Afet yönetim planları içerisinde adli tıp uzmanları ve hemşirelere yer verilmesi ve bu alanda yetişmiş insan gücünün sağlanması ve adli hemşirelik eğitiminin hemşirelik müfredatlarında yer alması gerekmektedir.

Yazarların Katkıları: Fikir/Kavram: M.S., F.N.; Tasarım: M.S., F.N.; Veri Toplama ve/veya İşleme: M.S., F.N.; Analiz ve/veya Yorum: M.S., F.N.; Literatür Taraması: M.S.; Makale Yazımı M.S., F.N.; Eleştirel İnceleme: M.S., F.N.

KAYNAKLAR

1. Afad gov.tr. [İnternet]. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, AFAD TAMP Türkiye afet müdahale planı 2023. [Son güncelleme tarihi:2023; Erişim tarihi: 19.02.2024] Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutup_hane/Planlar/TAMP.pdf
2. Şimşek P, Gündüz A. Türkiye’ de afet hemşireliği. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Derg. 2021; 47(3): 469-76. <https://doi.org/10.32708/uutfd.981301>
3. Dülger Ş. Uluslararası Hemşireler Konseyi (ICN) 2009-2018 Temaları özelinde küresel sorumluluk farkındalığı: Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi hastanesi hemşireleri. [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2021.
4. Resmi Gazete.gov.tr. [İnternet]. Hemşirelik yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelik, 19 Nisan 2011 Salı Sayı: 27910 [Son güncelleme tarihi:2011; Erişim tarihi: 09.03.2024] Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/2011_0419-5.htm
5. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER).org. [İnternet]. Hatay ili saha raporu, 2023.[Son güncelleme tarihi:2023; Erişim tarihi: 19.03.2024] Erişim adresi: <https://hasuder.org/Duyurular/EkIndir/38df2904-d548-1df3-73df-3a098be7d1cf>
6. Valentine JL, Sekula K, Lynch V. Evolution of forensic nursing theory-introduction of the constructed theory of forensic nursing care: a middle-range theory. J Forensic Nurs. 2020; 16(4): 188-98. <https://doi.org/10.1097/JFN.0000000000000287>.
7. Lynch V.A. Forensic nursing science. Forensic Nursing. Editors: Rita M. Hammer; Barbara Moynihan; Elaine M. Pagliaro. Jones & Barlett Learning. 2013 [Erişim Tarihi: 22.02.2024] Erişim Linki:http://samples.jbpub.com/9780763792008/92008_CH01_Chapter1.pdf
8. Lynch V.A. Enrichment of theory through critique, restructuring, and application. J Forensic Nurs. 2014; 10(3): 120-1. <https://doi.org/10.1097/JFN.0000000000000042>
9. Valentine J.L. Why we do what we do: a theoretical evaluation of the integrated practice model for forensic nursing science. J Forensic Nurs. 2014; 10(3): 113-9. <https://doi.org/10.1097/JFN.0000000000000041>
10. Donaldson A.E. Forensic professional’s thoughts on New Zealand emergency nurse’s forensic science knowledge and practice. Int Emerg Nurs. 2022; 62: 101151. <https://doi.org/10.1016/j.ienj.2022.101151>
11. Yelken N, Tunalı N, Gültekin G. Adli Hemşireliğin Türkiye’deki durumu, değerlendirme raporu, Sted, 2004; 13(5): 171.
12. Türk Tabipler Birliği.org.tr [İnternet]. Deprem Gözlem Raporu 2023, [Son güncelleme tarihi:2023; Erişim tarihi: 17.03.2024] Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/udek/userfiles/files/ATUD_Deprem_Gozlem_Rapor.pdf
13. Li W.S, Chan S.Y, Chau W.W, Law S.W, Chan, K.M. Mobility, prosthesis use and health-related quality of life of bilateral lower limb amputees from the 2008 Sichuan earthquake. Prosthetics and Orthotics International. 2019; 43(1): 104-11. <https://doi.org/10.1177/0309364618792720>
14. Taskiran G, Baykal U. Nurses’ disaster preparedness and core competencies in Turkey: a descriptive correlational design. International Nursing Review. 2019; 66(2): 165-75. <https://doi.org/10.1111/inr.12501>
15. Eşiyok B, Hancı H, Özdemir Ç, Yelken N, Zeyfeoğlu Y. Adli tıp hemşireliği. Sted. 2004; 13(5): 169-71. <https://doi.org/10.17986/blm.201616599>
16. Çevik S.A, Başer M. Adli tıp hemşireliği ve çalışma alanları. Health Science Journal. 2012; 21(2): 143-52.
17. TTB Türk Tabipler Birliği, Deprem ikinci ay raporu 2023, [Erişim Tarihi: 09.03.2024] Erişim Linki: https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/ttb_deprem_ikinci_ay_raporu.pdf
18. Williams, J, Williams D. Multi-causaltyscenes. In: Lynch VA, Duval JB, editors. Forensic nursing science. Elsevier Health Sciences. 2010, pp:168–76.
19. Kara, U. Felaket Kurbanlarının Kimliklendirilmesi: Olası İstanbul Depreminde Adli DNA Laboratuvarı Yapılanması ve Adli Genetik Uzmanının Önemi. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul:İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Fen Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2013.
20. Silva T.A.S.M.D, Haberland D.F, Kneodler T.D.S, Duarte A.C.D.S, Williams J, Oliveira A.B.D. Forensic Nursing competencies in disasters situations: scoping review. Revista da Escola de Enfermagem da USP. 2023; 57: e20220486. <https://doi.org/10.1590/1980-220X-REEUSP-2022-0486en>
21. Resmi gazete.gov.tr. [İnternet]. Hastane Afet ve Acil Durum Planları (HAP) Yönetmeliği [Son güncelleme tarihi:2020; Erişim tarihi: 12.02.2024]. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/2020_0318-2.htm
22. Erkin Ö, Aslan G, Öztürk M, Çam B, Ödek Ş. Hemşirelerin genel afete hazırlık durumları ve etkileyen faktörler. Forbes Journal of Medicine. 2023; 4(3): 305-14. <https://doi.org/10.4274/forbes.galenos.2023.32659>
23. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (NASEM) 2021. The future of nursing 2020–2030: Charting a path to achieve health equity. The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/25982>